

A hiányzó

Egy patakon át vezetett az út. Hirtelen fordult le, mintha későn eszmélt volna, pedig korábban számtalanszor megtette ezt az utat, lehetetlen volt, hogy elvétse az irányt. Lassan haladt a lejtőn és a vízen is. Volt olyan, hogy ellepett minket, amikor megduzzadt a patak, és télen a kerülő úton kell menni, mert a tükörsima jégen csak ide-oda csúszkálnánk, mondta a bakon ülő férfi, miközben Hannah azt nézte, mekkora a bajsza. Lelógott az álláig, mert ahogy újra és újra körbesimította a hüvelyk- és a mutatóujjával, az végül engedékenyen az álla köré tekeredett. Félelmetes lett volna a férfi, ha Zinger nincs ott mellette, de így a zötykölődésből csak arra emlékezett, az apja teste tompán nekiütődik a kanyaroknál, és boldog volt, hogy ellentarthat neki. A semmi közepén volt a faház, a szélén előbújt a patak is, Hannah megjegyezte, ha eltéved, elég lesz követnie, hazatalál. A hangok vagy a nedvesség után kell menni éjszaka, ha megsüketülne. Az apja ölében olyan csönd volt, mint a patak mélyén, és amíg később a köveket nézte, nyugalom fogta el, hogy talán minden jól van, Zinger bárhol is legyen.

A sztrádán ragyogott az októberi nap, az autóban ülő férfi az életéről mesélt, egy nőről, akit csak úgy emlegetett, az asszonyom, pedig évek óta külön éltek. Egy aprócska lány maradt a szerelemből, aki miatt a férfi egy életen át azt bizonygatta, bár egyszer hibázott, azóta kizárólag a lányának él. Joanna elmerengett azon, hogy az ember vajon kinek akarja bebizonyítani egy állítás ellenkezőjét, hogy a bosszú, amit valaki egy másik ember iránt táplál, mennyiben számolja fel a múltat. Elhallgatva a történetet, félelmetesen egyszerűnek tűnt, az egyik döntés hozta a másikat, mintha egy csúszdára ült volna az élet, és nem volt semmi, ami megállíthatta volna. Joanna a fogantatásra kérdezett rá, hogy milyen volt megtudni, hogy a nő terhes, de Maciek nem erről akart beszélni. Két mondatban összefoglalta, mindketten nagyon boldogok voltunk, illetve könnyen viselte. Joanna nézte, és arra gondolt, Maciek hasa pont úgy dudorodik ki most, mintha ő várna gyereket. Akkor kezdett gomolyogni benne a viszolygó érzés. A vastag ajkak alatt lévő aprócska szörként meghagyott szakáll mindig undorral töltötte el, a férfi pedig folytatta. A szülés után valahogy nem működött az ágyban. Fél évig nem is próbálkoztam, aztán óvatosan és figyelmesen, de siralmas volt. Később havi egyszer úgy-ahogy sikerült, de inkább úgy éltem meg, szánalomból tolja le a bugyiját. Megalázó lehetett, gondolta Joanna, de nem mondta ki, Maciek nem hagyta szóhoz jutni, csak az volt fontos, minél mélyebbre menjen magában, mintha az útnak és a kanyaroknak mesélte volna el újra, vagy a hátul szunyókáló lányának, hogy hátha megérti, ő milyen tökéletes apa, és eszébe sem jut majd később más férfi-

ra nézni. Apa egyetlen szerelme, gügyögte a férfi, miközben csámcsogva harapdálni kezdte a kislány kezét, az pedig hangosan visongatva próbálta eldugni előle.

Véletlenül találtam meg a levelet. És nem is olvastam végig. Az érzéstől nem beszélt, és ahogy kimondta, Joanna tudta, egyben fel is menti magát, a gyanú és a mozdulat zárójelbe kerülnek, utólag mindent megmagyaráznak a tettek, a visszafelé elmesélt élet hazugságai akár igaz mondatokká is válhatnak. Ez volt a vesszők mögött, ez volt a szünetben, amit egy-egy kanyarnál tartott, mintha csak hosszabban vette volna a levegőt. A szürkeségről már a visszauton beszélt. Ő nem akar sokat az élettől, őt ne a pénze miatt szeresse bárki, bár jóval több van, mint gondolják róla. Élhetnék nagyobb lábon is, így fogalmazott. Joanna akkor már tudta, hogy a levélben édeskés mondatokat talált a férfi, és amikor rákérdezett, a nő sajnálkozva magyarázta, van ez a férfi, aki különben a főnöke, és nem hagyja békén. Írogat, néha virágot is küld. Jó, akkor kérd, hogy ne tegye, mondta Maciek, mire a nő elhallgatott, és mikor két hét múlva megint talált egy levelet, akkor már dühösen támadt vissza. Miért? Megint turkáltál? Mit tehettek arról, ha írogat? De te hogy mersz a dolgain között kutakodni, förmedt rá, és Maciek egy pillanatra el is szégyellte magát, de a szégyen csak olaj volt a büszkeségre, hogy vele ne merjen így beszélni egy nő, még ha a gyereke anyja is. Hívd fel most, és vess neki véget! De én is hallani akarom, mit reagál. A nő szeme olyan hirtelen szűkült össze, ahogy a láng szokott kialudni a szélben. Soha. Hogy képzeled. A nyomaték kedvéért hisztérikusan felkacagott hozzá. Maciek nem erre számított. Megrettent. Csípőből kérdezett vissza. Mit soha? Mit soha, ismételte meg, hátha megmenthető még valami a fölényből. De túl gyorsan beszélt, és az elfúló hang leleplezte, mi zajlik benne. Alig kapott levegőt. A nőből akkor ömleni kezdett. Egy éve alig látlak. Egy éve nem vettél virágot. Idén elfelejtetted a névnapomat. Úgy érsz hozzám, mint aki a lefolyóba ereszi a farkát. Maciek feje zsongott, nem is értette, miket mond a nő, csak szavak villogtak, csupa nem, és a hiány, az elhallgatott másik oldal, hogy bezzeg a másik. Bezzeg ő hoz virágot. Bezzeg ő nem felejt el. Bezzeg ő nem a lefolyóba veri a farkát. Akkor vágta először a poharat a falhoz. Most a nő fagyott meg. Benne rekedtek meg a szavak, és merre kezdte el nézni Macieket. Kívülről úgy tűnt, keresgél, mi lenne a legjobb, de valójában tökéletesen üres volt belül, nem gondolt semmire, abból a fejében lévő forgatagból semmi nem akart kiválni. Nem bírt arrébb tolni semmit, sem egy betűt, sem egy szót, mozdulatlanul, élettelenül heverték benne a mondatok, amelyekkel meg akarta védeni magát. Maciek egyre dühösebb lett, mert közben elképzelte, ahogy az a másik férfi a birtokában lévő nőhöz nyúl, de akkor már ordított. Megadtam neked mindent, a szép lakást, a jó kajákat, a gyereket, beléd basztam ezt a gyönyörű gyereket is. Ez a kurva meg ilyen hálátlan. Hát mi kell még? Pofán tudnálak törölni, hogy az Istenbe nem elég semmi, az állandó utazás, a fáradtság, a korai kelések. Én azt hittem, a nőknek biztonság kell, folytatta az autóban, és én megteremtettem neki. Minden nő kurva, mondta a konyhasztralra támaszkodva, a fogai között szorítva ki a szavakat. Akkor már bántani akart, de a nő rávágta a konyhaajtót, nem volt kit.

A bajszos férfi a bakon boldognak tűnt. Csak a kutyákat csókolgatta később túl sokszor, és a fejét folyamatosan jobbra döntve tartotta, mintha állandóan kételkedne a világban, és ha mozdult, hirtelen fordította balra, amitől leginkább egy erdei manóra emlékezett. A sapka alig fedte el a hatalmas fület, de Hannah lenyűgözve mégis az orrát bámulta, mely messzire kinyúlt az arcból. A távolban harangoztak. Zinger a fákat fürkészte, a hatalmas égig érő fenyők látványa elkezdte szorítani a szívét. Pontosan ismerte mindegyiket, a ház repedéseit és a finomra gyalult fákban rejtőző hibát. A törzsön narancsszínnel

csorgott végig a nap, nem merte levenni a tekintetét semmiről, ami elékerült, mert tudta, hogy később sokkal jobban fájna. Muszáj volt most néznie, egészen addig, míg a szemét égeti ki a látvány, és a hamuban csak ágakat lát, elszáradt, barna leveleket, személytelen testeket, mint odabenn, a városban. A hatalmas asztalra terített kelim, rajta a titkos jeleket mutató mintákkal, az ajtótól balra lévő falon a két kredenc, a kitárulkozó ajtókkal fent is, lent is. Párállott belőlük a nyers fa és az elmosott bögrék és porcelántányérok tiszta szaga, a falon a kis szekrénykéék, melyekre egy angyalt és egy madarat festettek, feljebb a díszványérok, sárkánnyal és fekete kacsá mintával a felületükön. Zinger ismerte mindet, semmi sem változott azóta, hogy Lizaveta akkor hajnalban először itt járt. De elérkezettnek látta az időt, hogy végre Hannah is lássa, azt akarta, üldögéljen a tornácon, érje a vállát a nap, fázzon kicsit, ha majd feltámad a szél.

A sarokban állt a kemence és a tűzhely, felül mindenféle fűszerrel és olajjal, sóval, cukorral, rá merőlegesen, a vasplátón süttötték másnap a kenyeret a leveshez. A pirítós keserű szaga betöltötte az egész házat, közben alul ropogtak a fahasábok, és Zinger húzta maga után Hannah-t, hogy megmutassa a fal mögötti órát, amit ő készített. De Hannah felmászott az ágyra, cipőstül indult meg a kép felé, mely egy gazdag zsidó uzorást ábrázolt, ahogy a pénzt számolja éppen. Akkor még nem érdekelt az idő. A kis faszék megbillent Zinger lába mellett, ahogy a férfi utána indult, nézte a lányát, és arra gondolt, ez a gyerek sose tudja meg, mit jelent a rettegés és a nélkülözés, inkább végzek vele a pusztán két kezemmel. Akkor már hallani lehetett a híreket, hogy egy felbolydult méhkas a világ, és jó lesz vigyázni, a falhoz lapulva járni, mint az éjszakai állatok. Zinger ezért is akarta megmutatni a helyet, ha menekülni kell, legyen hova. Hannah ismerje meg a fákat és a patakot, ne azoktól féljen, sokkal inkább az emberektől. Mindazt, amit korábban felépített, most le kellett rombolnia: a bizalmat, amit a lányban kinyílni látott, egyesével és tövig kellett lementsenie, hogy életben maradhasson. Nem bízni azt jelenti, életben maradni, ezt hajtogatta. A kötődés halál, Hannah. Menekülj, ha bárki, úgy érzed, magához láncolna. És remélte, egy elképzelhetetlenül távoli jövőben, amikor vége van a háborúnak, Hannah mer majd újra hinni és bízni, és nem rezzen össze, ha valaki hátulról utána szól, és megérinti a vállát. De addig csak a fák és a bokrok alá bújj, a szél zúgását hallgasd. Csak a bogyókkal és a gombákkal játssz, kicsi Hannah, szedeged fel a földről a tölgyfa makkját.

Arról senki sem tehetett, hogy Jurek Zmuda nem várta meg a háború végét. Meglátva Hannah Zingert, követni kezdte, és megfogalmazódott benne a vágy, ha utoléri, megkocogtatja a vállát. Hannah akkor már ismerte a bogyókat és a gombákat is, a narancsszínű kalapokat, tudta, a föld felett kell letörni, nem gyökerestől tépni ki, hogy jövőre újra kinőjön. Éjjelente csak a szélre figyelt, mit mesélt, magába itta a sustorgó és a süvítő történeteket is, melyeket aztán magával vitt a krakkói kockakövek közé, és azoknak adta tovább, hogy ne fájjon nekik annyira az az éjszakai csönd, ne fájjon később a menetelés sem. Jurek Zmuda érkezése törvényszerű volt, mert az ember valahogy hisz a teremtésben, hisz abban, hogy egyik dologból következik a másik, és amikor valami teljesen váratlan következik, akkor dől hátra Izaak Zinger, és gondol arra, mindennek úgy kell lenni, ahogy van. Ott van egy pillanat, amikor belátja, minden rendben van. A születés és a halál tökéletesen viszonylagosak, és minden csak a tapasztalásról szól. Zingernek ott nem fáj, hogy Lizaveta halott, hagyja, hogy átjárja a fájdalom megint, és kimondja, sokkal jobban retteg attól, mi lesz, ha majd nem fáj, mint magától a fájdalomtól. Mert hónapról hónapra, évről évre érzi, hogy távolodik, és úgy érzi, megcsalja Lizavetát, amikor hagyja, hogy halványuljon az emléke.

Hannah tizenegy éves, amikor Zinger először elviszi az erdőbe, a gettó és a háború még évekre van tőlük, és abban az erdei házban elég a szélre figyelni. A falak belül vannak, Hannah éjjel arra alszik el, és azzal álmodik. A szelekkel, amelyekre aztán a sárkányt ültetik, álmában Zingerrel a réten járnak megint. A hosszú madzagon repül a sárkány, a vékony ágacsok, amire a sárkány testét kötözte, most boldogan recsegnek, Hannah szalad és kacag, aztán amikor Zinger röpteti, csak áll és néz, úgy nézi azt a madarat, angyalt vagy sárkányt, mintha az élete múlna rajta. Úgy érzi, ebből a mozgásból ő most valamit megérthet, de nem történik semmi. Éjjel van ebben az álomban, a rét felől felgyorsulnak, és a domboldal alján lévő faházra simulnak rá a szelek, gyúriuk, csavargatják a fákat, sokkal

vastagabb ágakat ül meg a sárkány. De Hannah akkor már tudja, ez ugyanaz a kép, a sárkány megelevenedett benne azon az éjszaka, a Hold előtt hiába úsztak el a felhők, a sárkány életre kelt, és az erdőbe költözött, hogy aztán ő, Hannah Zinger magában hazavigye, és onnantól Kazimierzben ne legyen egy perc nyugta sem, valami folyton űzze, hajtja, mintha meg akarna halni. Hannah Zinger azon az éjszakán hagyja, hogy beléköltözzön a szél, Zinger az ágy szélén ül, és nézi, nem tud, és nincs is mit tenni, belátja, Lizaveta ezt akarta, és akkor beléhasít a felismerés, Lizaveta él. Az ablak előtt meglebben a függöny, Zinger a lánya mellé fekszik. A függönyön lévő lepkék kirepülnek a csukott üvegen keresztül, Zinger átfordítja a testet, Hannah felébred, lobos a tekintete, amikor az apjára néz, úgy mosolyog. Pont olyan vagy, mint az anyád, Hannah Zinger.

Az arcod belakhatatlan, gondolja Zinger, Hannah az apját fürkészi, a finom metszésű orrot és a szemüveg hiánya miatt összeszűkül szemet. Hallja, hogy a házat bejárja a szél, mint a bakon ülő férfi ujjai jártak annak álla körül, és egy pillanatra azon gondolkodik, vajon most mi lesz az, ami végül a faágakra feszül, ami rátekeredik engedékenyen, amiből kitörölhetetlen emlék lesz évekkel később. Akkor jut eszébe, mikor majd a vagonban ugyanez a szag veszi körül. Csak a fa ott néma, és nem süvít a szél sem. Néma, visszafojtott lélegzet, mint most Zinger, amikor hozzáér.

61.

A szél éjjelente arra tanít, van kötődés, ami nem a másiktól fakad. Joanna lassan járja körbe a házat, hátha megért valamit mindabból, amit Hannah-ról és Zingerről megtudott. De hiába megy fel a rétre, nyit ki egy másik sárkányt, és eregeti órákon át, éjszaka beleköltözik a szél. Ugyanolyan űzött marad, mint az a tizenegy éves kislány. Fázik. Megint fázik, mint Nečtinyben, Gorant hiába faggatná, a háború belül van, mondja majd a néni vasárnap délután a mélytányérnak. A szomszédasszonyhoz a leves miatt mentek át, túl sokat főztek, talán örül majd neki. Lassan döcögve szedett a levesből, és utána nyomban a háborúról kezdett mesélni, hogy utoljára azután evett ilyen jóízűen bármit. Hosszan folytatta, mire Joanna a szemét kezdte el figyelni, de nem bánta az időss asszony sem, állta a tekintetét. Joanna, mindent értesz, igaz, szúrtd oldalra Maciek, Joanna pedig felháborodott, de igyekezett az indulatot átalakítani egy szenvedélyes kérdéssé, és hangosabban kezdett beszélni, mondván, nagyon-nagyon érdekli, amit mond a néni, örülne, ha Maciek lefordítaná.

Semmi, csak a szokásos mese. Maciek kinézett az ablakon, át a nőn, el egészen a szomszéd ház faláig, ezzel is hangsúlyozva a dolog érdektelenségét. A kert felett elveszett a figyelem is, Maciek szerette rövidre zárni a dolgokat, ha másról volt szó. Ugye, milyen nagy vagyok, hogy összehoztalak a nénivel? Ez volt számára a legfontosabb. Joanna megint émelegni kezdett, de erőt vett magán, Maciektől nem várhatott mást, mint ezt a gyomorforogató öntömjénezést, most viszont ő volt az egyetlen, aki közelebb tudta hozni a néni szavait. Csak annyi, hogy gyerekként a gettó mellett lakott, Podgórzében. A német tisztok mutogatták nekik a zsidókat. Az egyik hahotázva a nyakába ültette, és úgy gyalogolt vele végig a gettón, néha megállt, ha éppen egy póznára aggatott hulla mellett haladtak el. Részeg volt, és részegek voltak a társai is, akik mellette imbolyogtak, vagy előreszaladtak, és onnan kiabáltak, hogy siessen már. Hagyd itt, ha nem bírsz vele, röhögtek, de csak azt érték el ezzel, hogy a férfi gyorsabban szedte a lábát. Lengyelül kurjantottak fel a nyakban ülő kislányra: rossz ember, jude, rossz, rossz, ennyit értett, de nem a szavak jelentése maradt meg, hanem a röhögés és nyihogás, amibe, érezte, rettenetes vegyül, de egészen más gyökérből fakad, mint az ő félelme.

Az apja olykor együtt ivott ezekkel a férfiakkal. Későn érkeztek a kocsmába, és reggelig maradtak. Úgy ittak, mintha ki akarnák mosni magukból azzal a sok vodkával az elmúlt huszonnégy órát. Ela reggelente korán ébredt, és a kocsmá feletti ablakból hallgatta a végül sírással keveredő nótázást. A sírást, azt hitte, csak képzelet. Egy héttel később rákérdezett, kik ezek a katonák, és miért sírnak olyan keservesen. Az apja elhajtotta, széleset legyintett, hagyd, Ela, ez nem neked való, majd ha nagyobb leszel, megérted, tette hozzá, és magában arra gondolt, ki az az Úristen, aki hagyja, hogy az ő nyolcéves kislányának

meg kell majd mindezt érteni. A keresztet a biztonság kedvéért a nyakában hordta, bár nem szerette az ékszer, és kitette a kocsmá falára is, de napokkal később mégis levette, és dühösen fortyogott magában. Ennyire nem lehet félni. Krisztus nem így vált meg, nyugtatta a felesége, és ha kell, mellénk szegődik, vagy ad elég erőt, hogy elviseljük, amit ránk mér. A férfinak kétségei lettek, hallgatva a katonákat, mert azokban a történetekben Krisztusnak csak a hült helyét találta. Nagy szerencsének tűnt, ami a véletlenül múlt: gyerekkorában németet kezdett tanulni, és amikor először betévedtek a kocsmájába a katonák, és németül kérték a sört, rutinból németül kérdezett vissza, hányat csapoljon. Azok megösszenevettek, hogy ez a mi helyünk, és elkezdtek számolni. Guter Man, guter Man, lapogatták a hátát, a hangos röhögések közepette, csak a kocsmában ülő lengyel férfiak húzódtak össze. Nem akartak vegyülni, hallották a híreket, és féltek, de az Istennek nem merték ezt bevallani. Ezután minden nap úgy mentek a kocsmába, bíztak abban, jönnek a német katonák, és ők egy újabb strigulát húzhatnak a bátorság falán. Ela két hét múlva már nem kérdezett, hanem azonmód hálóingben és csipásan lement a kocsmába. Az apjában meghűlt a vér, amikor meglátta, de nem mert kimutatni, pillanatok alatt végiggondolta, mivel jár jobban. Ha kimutatja, hogy félti a lányát, vagy azt, bízika a németekben, és a térdére ülteti, legalább biztonságban legyen. Ez utóbbi mellett döntött, de a németek gyorsabbak voltak és részegebbek. Hangos kurjongatással állt fel az egyik és kapta fel Elát, közben csókolgatni kezdte, és a csapos felé lökte a kérdést, hogy a tied-e ez a lány.

Ela akarta fordítani a fejét a hullákról, de az őt hordozó férfi felnyúlt a puskatussal, és böködni kezdte, rövid, arrogáns német szavak kíséretében. Ela tudta, sem sírnia, sem bepisilnie nem szabad, bármelyik végzetes lenne. Kicsit bánta már, hogy olyan kíváncsi volt aznap reggel, mert bár az apja később sem torkolta le, érezte, amit csinált, az lavinát indította el. Ela akkor tanulta meg, minden dolognak van következménye, és ha ő jobbra lép, akkor bizony jobbról ne lepődjön meg, ha böködni kezdik a puskatussal. Majd fél óra volt így a város felett, Krakó gettóját olyan magasan jártam körbe, mint az angyalok, mesélte később a gyerekeinek, és közben riadtan tekintgetett hátra. A félelem mélyen ivódik bele az emberbe, ha éveken át minden nap csak a lehetséges legrosszabb határig jut el. Mert addig elvittek minden áldott nap. Az állandó lavírozás a széleken, mi van, ha elsírom magam, mi van, ha nem bírom tovább visszatartani. És a félelembe valami szirupos vágy is merül, zárványként ott van, hogy milyen jó lenne többé nem félni, elébe menni, aztán hagyni, hogy történjen, ami akar. Mert akkor már jó. A megkönnyebbüléssel összeérő melegség pillanata ez, a sós víz az arcon, a bomlástermékekkel teli vizelet, ahogy átnedvesíti a szövetet, összekeni a bőrt. Amikor kihűl, azt elfelejti a szív. Amikor megcsapja a savanykás, égettő szag, akkor már tudja, nincsenek a világon titkok, sem rossz emberek, és a felaggatott, himbálózó testek égők és fényes, tükröződő gömbök szentestén. Ela azután minden karácsonyfaizzóban a fennakadt szemeket látja, minden díszben a csillogó férfiakat és nőket, ahogy az egyik nő lábán megbillett a félcipő, és a feltámadó szél kikezdett vele. Azt nézte inkább, abba kapaszkodott Ela görcsösen, hátha elég ennek a katoná-

nak, hátha nem veszi észre, csak az irányt figyeli, az ujját, amivel mutat, és ő elhiheti, hogy a nő éppen hintázik az ágon, a lábáról billenni készül a cipő, de ő ezt pontosan tudja, élvezi, ahogy a talpát a harisnyán keresztül csiklandozza a szél. Hűvös, de a kabát melegen tartja, most már a lábujjak közé is bebújik, melyek még tartják, a cipő le ne essen a földre. A halál csupán annyi, mintha az élet kiszellőzne, de Ela most felnéz Joannára, azóta félek, mondja lengyelül, miattuk azóta félek, hogy mi lesz, ha nem visznek haza, ha gondolnak egyet, és ott hagynak engem is a gettóban. Mert mondjuk apám egyszer melegen mérte a sört, vagy egy kicsit fáradtabb volt, és szigorúbban nézett. Nem tudom. Nem lehet tudni semmi biztosat.

Míg apám a kocsmában a sört csapolta, nagyapám ebben a házban bújtatta őket. A német nyelvismeret jól jött, és volt pár rendesebb katona. Jóemberek egy lehetetlen rendszerben, ahol a jóság és a rosszaság tökéletesen értéktelenedő fogalmak. Jött a parancs, vigyék a zsidókat az erdőbe, és lőjék le őket. Akkor jött az a két német tiszt, Ela úgy mesélte, a sírósak, és egyik hajnalban megkérdezték apámat, nem tudna-e segíteni, ha kéne. Apám biztos másra gondolt, de nem mert ellenkezni, mondta, persze. Elmesélték, hogy van egypár ember, akiket el kéne bújtatni. Megint felröhögtek, hogy mint a gyerekek, mi lenne, ha olyat játszának, hogy ha te elbújtatod, megmenekülnek, ha megtaláljuk őket, mind halottak. Apám szemében a rémület kristályosodni kezdett. Két nap múlva jövünk, mondták, ezzel lezártnak tekintve az ügyet, apámnak nem volt ideje válaszolni sem.

Ela csak annyit látott a szekéren megbújva, négy-öt fiatal lány zötykölődik néhány idősebb férfival, néhányukra emlékezett Kazimierzből, a Plac Nowyn szombaton tőlük vették a gyümölcsöt és a halat. Halik bácsi. Levezényelték őket a szekérről, apám németül egyezkedett velük, meddig menjenek. A katonák kicsit idegesebbek voltak, gyakran tekintettek körbe, nem is értettem, folytatta Ela, ugyan mitől félnek, ha ők a katonák. De ez csak egy volt a sok ezer közül, amit később sem fogtam fel, az élet egymást kizáró egyenesei, melyek mégis találkoznak a végtelenben. Apám lesegítette a nőket, nagyapám a lovakat fogta le. A németek ráfördedtek, ne játszassa velük az úrikisasszonyt, apám riadtan engedte el a kezüket. Akkor látott meg engem is a pokróc alatt. Láttam, ahogy végigfut rajta a düh és a kétségbeesés, hogy most mit csináljon, de a katonák a zsidókkal és magukkal voltak elfoglalva. Kiáltottak valamit, azok meg bizonytalan léptekkel, csendesén sírdogálva megindultak előre. A németek megint kiáltottak, mire mindegyik elhallgatott. Kicsit jobban felemelkedtem a szekéren. Sötét volt, csak a két lámpa fénye adott világosságot, de hirtelen lekapcsolták azt is. Néztem a menetelőket, miközben tapintható volt a várakozás a levegőben, vészterhes feszültség, hogy vajon mi fog történni. Vártam

a lövéseket, vártam a megbicsakló testeket, de nem történt semmi. Illetve nem igaz. A katonák lekapcsolták a lámpát, és egymást túllícitálva kiáltoztak németül, mire a zsidók kicsit gyorsabban kezdtek haladni. Amikor már nem láttam semmit, vaksötét volt, az egyik katona apámhoz fordult, és mondott valamit, és éreztem, hogy megindul velem a szekér. Akkor dördültek a lövések. Egymás után vagy hét. Emlékszem, mert miközben a bugyimat előntötte a melegség, muszáj volt valamit csinálni. Számoltam. Nagyapám az ellenkező irányba haladt, később megértettem, utánuk ment, hogy biztosan megtalálják a házat. Mire a bekötőútra értünk, pirkadni kezdett, és később arra ébredtem, vacogok, a lábam között nagyon hideg van, apám a vállamat fogja mind a két kezével, és könnyes szemmel mondogatja, ígérjem meg, ilyet többet soha nem csinálok, mert nem fog tudni megvédeni, és azt ő nem éli túl. Ígérd meg, Ela, jó leszel, nem csinálsz többet ilyet, és elfelejtesz mindent, ami ma éjszaka láttál. Kótyagosan bólogattam, hogy persze, rossz leszek, mert akkorra már végképp nem értettem semmit a világból.

Sötét volt, a híd pedig árnyékot vetett rájuk, mégis biztos voltam benne, hogy az az egy fekete. Nem tudom, a vadkacsák és a többi fehér hattyú mindebből mit érzékelt, de ahogy közelebb mentem hozzá, csak ő indult meg a part felé, a többi elhúzódott. Megtűrték, de nem közösködtek velem, így én is azonnal ellenséggé váltam. Nem sokkal később kezdett rá az eső, feltámasztotta a hideg novemberi szelet, valami ahhoz hasonló nyirkos elutasítás volt a folyóban is. Az ablakból néztem, ahogy a nők iparkodva szedik a lábukat, meglehetősen már átázott a cipő. Az a néhány erre tévedő férfi is összecsúszta magán a kabátot. Néztem a galambdúcot, most üres volt a rácsos ketrec, behúzódzkodtak a galambok az eső elől. Nem ment ki a fejemből az a hattyú. Kihűlt a lakás, hiába csavartam fel a fűtést, és vettem fel a pulóverre kardigánt, tekertem magam köré a plédet.

Így nem lehet élni, Joanna, mondtam ki hangosan, és újra elővettem a képet. A haja csapzott volt, bohókásan előre fésülte, az állánál összeért a szakállal. Ezen a fotón nem, de a másikon hatalmas volt az orra. A halál felé közeledve csúfondáros játékot űz az élet, hogy minden kinövő, kiálló testrészt megnyújt. Mintha az egész csak arra lenne jó, hogy évtizedeken át minden nap és minden éjszaka egy kicsit hosszabb orrot, tanácstalanul lelógó fülcimpákat és élettelen melleket mutasson fel a végén tanulságul. Belefáradtam a keresésbe. Persze, örültem a képnek, és vártam is a találkozást, de azt hiszem, Mikolaj döbentett rá, hogy nem lehet egy életen át várni. A keze a poháron talán csak a perspektíva miatt nőtt meg, kicsit vizes volt. Láttam már korábban ilyet, a rossz keringés okozta. Emlékeztem, onnan lehet tudni, ha baj van, hogy a belenyomott ujj után nagyon lassan rendeződik vissza a bőr. Pórusos marad, mint mikor szivacsot nyom össze az ember. Mikolaj épp a cigarettába szívott bele, beállított kép, mint az összes, de itt elfeledkezhetett róla, hogy fotózni fogják, mert bár rezzenéstelenül a távolba bámul, akarat és kíváncsiság van a szemében. Nem unott és riadt, mint a többin, ahol elkerüli a kamerát.

A merengő, vágyakozó férfitekinteteknek a betege voltam. Ahogy ez a hetven körüli férfi a bal mutató- és középsőujjával megtámasztja az állát, az ujjak utolsó percei eltűnnek a fehér szakállban, egy pillanatra felidézte bennem az egész történetet. Láttam, ahogy ugyanezt az iskolapadban teszi először, elcsodálkozhatott a számtanpélda eredményén, aztán sokkal később, amikor Jurek megmutatta neki, hogyan törje fel a diót, és elgondolkodott, van-e rend a teremtésben, hogyha hagyja az Isten kalapáccsal verni szét a csonthéjasokat. Van-e rend, ha a galambok nyakát csavarja ki az apja, mert Jurek Zmuda végül is ezért tartotta a galambdúcot. Lázás szomorúság járta át, olyan lett, mint a fák, az évgyűrűk közé szorult görccsel.

Mikolaj az első alkalom után napokig nem szólt az apjához. Utoljára annyit mondott, gyűlöllek, Jurek pedig megkönnyebbült, mert mióta Mikolaj megszületett, erre várt. Tudta, hogy a fia egyszer majd el fog felejteni mindent. Lesz egy pillanat, amikor végérvényesen elszakad kettejük között valami. Hagyta, hogy átjárja az üresség. Hagyta, hogy teret nyerjen benne a csalódottság, ami miatt valaha úgy döntött, mégiscsak jó lenne apának lenni. Akarta azt a néhány évet, amikor valaki a részeként, belőle foganva csak az övé, egy kisfiú vagy egy kislány, és akkoriban még azt gondolta, elég erős lesz, hogy mindezt, ami most bekövetkezett, elviselje. Azzal áltatta magát, életet akar adni. Máskor azzal, hogy ez

az élet rendje. De ahogy teltek-múltak az évek, minden arra tanította, a rend valahol más-hol van, vagy máshogy. Emlékeznie kellett volna erre. Minden ember, aki valaha fontos volt, elhagyta. Vagy azért, mert meghalt, vagy azért, mert a változások olyan messzire sodorták, hogy képtelenek voltak egymással lépést tartani. Amikor Aga rákérdezett, miért akarja, Jurek hadarni kezdett. Hogy legyen kinek átadni mindazt, amit tudok. Mikolaj négy-öt éves lehetett, amikor sírva vallotta be egy álmatlan éjszaka, hogy az égegyadta világon semmit nem tud. De még akkor is hazudott. Aga mellette aludt az ágyban, jó asszony volt, és a lehető legjobb anya, Jurek pedig átkozni kezdte a sorsot, amikor belekezdett a történetbe. Hálás volt Agának. De ez a ragaszkodás szégyellnivalóan semmitmondó volt mindahhoz, amit Hannah iránt érzett. Annak is hány éve már. Utoljára akkor látta, amikor előállt a tervvel. Gyere velem Varsóba. Nem, erre nem akart emlékezni, inkább újra Mikolajra összpontosított, hogy a fia most itt áll, és az arcába mondja, hogy gyűlöli. Nem érzett semmit. Akkor sem érzett semmit, amikor másnap hiába várta Hannah-t. A régi zsinagóga mögött volt egy szűk kis utca, kanyargósan vezetett a temető mellett, minden nap ott találkoztak pontban hatkor. Sötét volt már, az emberek elbújtak, és mint a macskák az eresz alól, az elfüggönyözött szobákból lesték az utcát. Megtanulták mozdulatlanul húzni el a függönyt, vagyis olyan lassan emelni el az ablaktól, mintha valójában nem is mozdulna. Csak ha valaki egymás mellé tette volna a képet, akkor látja, hogy az előbb még besötétítették. Muszáj volt kinézni, muszáj volt újra és újra elhinni, van odakint élet, hogy mindaz a nyomor, ami belül van, nem pusztán kivétel, hogy vannak kockakövek, amelyeken pár évvel korábban a trenderlivel játszottak a gyerekek, és az, hogy most ugyanők csontsoványan, dülleltre éhezett szemekkel szokják a halált, csak egy a lehetséges életek közül. Az ablakon túli esős Krakó kockakövei falevelekkel voltak tele, a hideg szél némelyiket felemelte, másokat összeragasztott, aztán ketten, hárman emelkedtek fel csatakosan, mintha valami célja lenne velük az égnek.

A háború belül van, Jurek Zmuda, Hannah úgy ment el, hogy nem tudtál elköszönni. A háború mindenhol ott van, kirágja az embert, ha belülré figyel, és mint a sav, marja le a bőrt, ha egyfolytában kifele. Figyelj, hogyan lépsz, hogy merre, mindegy. Hannah pajkosan hátrakacsintott, Jureket pedig elöntötte valami puha melegség, ami a lányt jelentette, és mindazt, amit aztán magával vitt, aminek ő Varsóban hiába teremtett helyet. Belül cafatokra szedte az éhség. Állt a sarkon, várta Hannah-t, és a várakozásban a lassan mozduló függönyöket nézte. Az volt az a józan pillanat, amikor hiába várta Hannah-t. Pillanatról pillanatra tanulta meg az időt, mely felszámolódték közben. Nem volt se másodperc, se perc, nem volt körülötte tér sem, csak az a némán úszó függöny, ami aztán, mire Jureket rugdosni kezdték, újra elhúzva állt. Este nyolc után minek mentél ki. Jurek mozdulatlanul állt. Ha itthon maradsz, ez nem történik meg. Egyél, mert éhen fogsz halni. Lassan egyél, mert bele fogsz halni. Ne egyél többet, mert nem jut nekünk, és pont olyan rohadt leszel, mint ők. Gyere, feküdj vissza, Jurek. Rosszat álmodtál. Álmodban beszéltél, és merev testtel rángatóztál, mint akit ráz az áram. Jurek, főzők neked teát, muszáj aludnod, hetek óta virrasztasz, ez így nem mehet tovább.

Mikolaj szeme az övé. Ha belenéz, mintha tükörbe nézne. Vajon az örületet is lehet örökölni, a szerelem örületét? Lesz egyszer egy Hannah Zinger, aki miatt Mikolaj galambok nyakát fogja kitekerni? És Aga? Mit gondol róla, amikor gyúrás közben olyan zavarodottan a tésztán felejtja a kezét. Mintha nem látna olyankor. Üres a szeme, üres az egész nő. Szép nő. Asszonyos lett a csípője, és a vállalai köré is hús rakódott. De szép. Hannah olyan csontsovány volt. Emlékezett, Arnoldéktól lopott neki körtét. Hannah meg úgy örült, mint kislánykorában. Miközben beleharapott a gyümölcsbe, lehunyta a szemét.

Te, Jurek, én ezt nem tudom elmondani.

Varsó egy álom. Ahol a többi álmodó mind halott. Folyik a köd, nem látnak, nem halanak, aztán már levegő sincsen. Nem szép halál, de talán a végén mindegy. Azt mondják, mindenki olyat kap, amelyet megérdemel. Képtelenség, hogy ezek mind ezt érdemelték volna. Jagoda, David és Danuta. És akkor Jurek hányni kezdett. Ahogy megjelent előtte Danuta hosszú barna copfja, Jagoda ideges zöld tekintete, amibe beleszorult a szépség, David keze, ahogy egyfolytában a papírral babrál, megindult a nyál a szájában. Egyre gyűlt a nedvesség, de közben a nyelve hátrahúzódott, és már a gyomra felől is érezte, hogy a két egy-

másnak feszülő akarattal ő nem fog tudni mit kezdeni. Ahogy kizúdult a hányadék, nem lett tőle könnyebb. Felerősödött az inger, a mirigyek, mint valami hatalmas gyár, pumpálták a nyálat, közben mélyről megindult az a néhány falat, amit aznap evett. Az arca puffedt, az erőlködéstől érezte, hogy megvastagodnak benne az erek, a sav marni kezdte a nyelőcsövet, de még korántsem volt vége. Újabb és újabb hadjárat a föld ellen, az anyag akart visszatérni az anyagba, a sár a sárba, a víz a vízbe, és mindezt Jurek Zmudán keresztül, őt mintegy eszköznek tekintve, akit csak arra szemelt ki az ég, hogy általa egyesülhessen, amit egy távoli akarat kettétörni mert. A földre rogyott, nem bírta a combján támaszkodni, a nadrágja csupa fröccsenés volt, de a régi kosztól alig lehetett látni. Keserű volt a gyomra, keserű a szája, az epeváladék már másodjára ömlött ki a földre. Szinte nem is érezte, ahogy ütötték. Ő tehet róla. Ha hamarabb indulnak el, van hová menni. Nem Varşóba kellett volna menni. Magunkkal kellett volna vinni. Takarodj oda, ahova való vagy.

Zinger. Akkor elfogta a gyűlölet. Ha Zinger nincs, Hannah életben marad. Ha Jurek hajlandó Zingert elfogadni, Hannah talán még ma is élne. Ha Zinger elég... Ekkor hagyta abba. Most, a fiával farkasszemet nézve meglátta, hogyan gyűlölte ő Hannah apját. És akkor mindent megértett. A húst, a galambok burukkolását, a néma kacskákat éjszaka a folyón. Van, hogy az ember éveken át jár ki az éjjeli vízhez, hogy megnézze, azok valóban tudnak-e repülni. Mert nem hiszi. Nappal még csak-csak, de éjjel. Nem létezik. Ahogy a fejüket bedugva a szárnyuk alá, alszanak, egyszerűen muszáj lenne, hogy elvigye őket a víz. De minden kacsa marad. Ott állt, és nézte, órákon át meredt a vízre, de azok nem mozdultak. A függöny közben százszor libbent, és csukódott az ablak, valaki a távoli házakban hortyogott, a partig elért a hangja, Jureket kínozza minden. A fejében hortyogott valaki, és Krakó a sárkány városa lett, és a sárkány hol Zinger volt, hol Hannah, hol pedig saját maga a reggeli arcmosás után. Körbeér minden, gondolta, ahogy Mikolajra nézett. Össze kellett volna csuklani, jutott eszébe. Azt hitte, amikor Hannah-t elvitték, megszűnik jární, akkor már nem kell szokni, mert ő maga lesz a halál is, de minden, minden másképpen van. Csak a galambokat kellett volna hagyni. Amikor a két kis suhancot rajtakapta, amint Mikolajjal együtt a galambokat lopják, féktelen dühében elzavarta a két fiút, de a saját fiának szinte tőből csavarta ki a karját. Mi lesz belőled? Mi lesz így belőled, ismételte meg, és ugyanaz a keserűség kezdte előnteni a nyelvét. Egy könnyes szemű öregember leszek, mondta Mikolaj, és a szeme egyszerre szórt szikrákat, és volt keserves, a fájdalom és a düh akkor egyesültek benne. Azt mondják, minden szerelemben halálhetérák nyújtózkodnak végig az ágyon, hát Mikolaj Zmudában a halál fogant meg, ahogy az apjára nézett, és érezte, ez egy olyan erő, ami ellen ő mindig gyöngye lesz. Mert egész egyszerűen rajongásig szereti az apját. Örült szerelemmel szereti, ahogy Hannah szerette Zingert és Zinger Hannah-t, és Jurek Zmudáról egyesével pattantak le a gombok, amelyek annyi éven át, mint vasrács, visszatartották benne a gyűlöletet.

Nem telt el tíz év, és Mikolaj maga ment fel a lépcsőn, és választotta ki a galambot. Most Jurek állt belül, és tartotta el finoman a csipkét, pedig látta így is, elég lett volna hagyni, hogy a mintán keresztül nézze a fiát. De leskelődni akart, nem nézni. Látni akarta a fiát, amint magába itta a bosszút, magába itta a Vörösruhákat, és erről részben ő tehet, mert nem vigyázott rá eléggé. Mardosni kezdte a büntudat, hogy egy újabb élet, amire nem figyelt, mert folyton magával és a céljaival volt elfoglalva. Előbb a bosszú, aztán a sóvárgás. Egyik sem hozott nyugalmat. Akkor nyugodott meg, amikor a fia szemébe nézett. Gyűlöllek. Jurek pedig csak annyit mondott, fiam, senkit nem menthetsz meg.

Mit tudta Mikolaj még akkor, hogy az apja egy nő miatt kezdett bele az egészbe. Soha nem magyarázkodott, a bosszú így is, úgy is nevetségessé teszi az embert. Mit gondolsz, eddig mit ettél. Kijelentés volt ez inkább, mint kérdés, Mikolaj pedig megfogadta, soha többet nem eszik húst az életben. Onnantól kezdve ő lett a krakkói hentesek rémálma, mert nem tudtak elég korán kelni, hogy a fiú ne menekítsen ki pár csirkét, vagy ne hajtson ki néhány malacot a Plac Nowy mészárszékéről. Madzaggal körbetekerte a derekát, és a kabát és a szíve között rejtette el a csirkéket. A malacokkal több gondja volt, úgy kellett toszogatni őket, hogy induljanak már. Végül vágott a spárgából, és egymás után madzagolta őket. Évekkel később az égősorokról jutottak a malacok az eszébe, hogy azok is pont így dülöngéltek a város széle felé, mint a színes gömbök, a karácsonyt várva. A befogott állatokat kihajtotta, és ott magukra hagyta őket, gondolván, biztos boldogulnak majd. Hihette, másnap húlt helyük maradt. Ő pedig megnyugodott, hogy mégiscsak lakik odafent valaki az égben. ■ ■ ■

■ **Csobánka Zsuzsa** (Miskolc, 1983): költő, író, kritikus, magyar- és drámatanár, a kortárs irodalmat kutató PhD-s az ELTE-n. Jelenleg Budapesten él. Legutóbbi kötete a Kalligramnál: *Majdnem Auschwitz* (2013). Az itt közölt szöveg készülő kötetéből származik.